

sista åren af Fredriks regering, begagna hans namnstämpel. Då dertill kom den personliga förödmjukelse, som ständerne beredde drottningen genom inventeringen af kronjuvelerne, i anledning af ett rykte att hon skulle pantsatt dem i Hamburg, för att skaffa sig medel till befrämjande af sina ändamål, anlades under hennes auspiciel planen till en sammansvärjning. Meningen var att bemäktiga sig artillerigården och derpå marschera mot slottet, hvarest konungen då skulle ställa sig i spetsen för rörelsen. Emedlertid skulle de inflytelserikaste af rådet och riksdagsmännen arresteras och riksdagen afblåsas. Men alltför många invigdes i denna plan, att hemligheten skulle kunna bevaras. Den 21 Juni 1756, samma natt sammansvärjningen skulle utbryta, upptäcktes allt genom en af deltagarne, gardeskorporalen Schedvin, och ännu en gång såg hufvudstaden, liksom i Christian Tyranns dagar, sina ädlaste söners blod flyta på dess torg. Öfversten för lifregementet till häst, grefve Erik Brahe, hofmarskalken friherre Gustaf Jakob Horn och tvenne officerare, Stålsvärd och Puke, blefvo den 23 Juli halshuggne på Riddarholmen. 3 dagar derefter förnyades detta uppträde med underofficerarne Mozelius, Christiernin, Escolin och löparen Ernst. Men rådets och ständernes hämd var ännu icke stillad. Ännu trenne personer, riksdagsmannen Lars Larsson, löjtnanten Erik Sahlfelt och borgaren i Köping Hellberg, blefvo dömda till döden, och icke mindre än 53 personer dessutom till landsflykt, fästning, schavottering, böter och afbön. Öfversten grefve Hård och lagmannen baron Wrangel räddade endast genom en skyndsamt flykt lifvet.

1759 öfvergick en förskräcklig eldsvåda Södermalm. Vid detta tillfälle lades Maria kyrka tillika med 300 egendomar deromkring i aska.

Genom de tilltagande partistriderne, då det ena partiet oupphörligt nedref hvad det andra uppbyggt, alstrades snart en allmän nöd. För att afhjelpa denna ville konungen sammankalla en riksdag, men rådet sätte sig deremot. Då nedlade konungen regeringen den 15 December 1768. Rådet ville ännu tredskas, men då presidenterne i kollegierne och cheferne för garnisons-trupperne förklarade att de, enligt regeringsformens föreskrift, skulle lyda konungen och rådet, men icke det sednare ensamt, måste det slutligen gifva med sig. Riksdagskallelse utfärdades och konungen återtog regeringen. Vid denna riksdag, som 1769 börjades i Norrköping, afsattes till en början 10 riksråder och det var all utsigt att konungamakten skulle återvinna hvad den 1720 förlorat, då riksdagen plötsligen förflyttades till hufvudstaden och genom ständernes oenighet nästan alla fördelar så väl för konungen som landet gingo förlorade. Ej långt derefter, den 12 Februari 1771, afled Adolf Fredrik af slag, och Gustaf III uppsteg på tronen.

Gustaf var dock ej den, som nöjde sig med att vara en skuggkonung. Den 19 Augusti 1772 lät han, sedan han genom ett eldigt tal vid vaktparaden försäkrat sig om så väl officerarnes som gemenskapens medverkan, arrestera rådet. Han red nu omkring till de i hufvudstaden förlagde trupper, hvilka genast förklarade sig för honom och svuro honom trohet. Nu utdelades ammunition till soldaterna, kanoner planterades framför slottet, på torgen och vid stadens tullar, igenom hvilka ingen utsläpptes. Arrestering af rådets förnämsta anhängare företogs derpå. Amiralitetet på Skeppsholmen, hvilken genom en vindbrygga var fullkomligt afstängd från hufvudstaden, lät försäkra honom om sin trohet, på rådhuset, der magistraten församlat sig, emottog han dess trohetsed, och redan vid middagstiden, då han återvände till slottet, var han nästan lika enväldig konung som Carl XII. En ny regeringsform antogs af ständerne på rikssalen den 21 Augusti, och dessa tackade få dagar derefter konungen i de mest smickrande ordalag för det han med egen lifsfara räddat fäderneslandet.

Vid 1778 års riksdag utnämnde konungen landtmarskalk och talmän, hvilken rättighet konungen icke egt sedan 1719. At den nyfödde kronprinsen Gustaf Adolf anslogo ständerne 42 tunnor guld till faddergåfva. Glädjefesten vid detta tillfälle förvandlades dock genom en förfärlig olyckshändelse till en sorgeshögtid för många af hufvudstadens invånare. En salong af bräder var uppförd framför Castenhof och det näst intill stötande huset, för att der gratis utdela mat och vin åt folket, men trängseln blef snart så stor, att, utom de mer eller mindre skadades antal, 64 personer tillsatte lifvet. Genom list och våld genomdref Gustaf III den 27 April 1789 införandet af en ny regeringsform under namn af Förenings- och Säkerhetsakten. Missnöjet mot konungen tilltog genom denna godtyckliga handling allt mer, så väl hos folket som adeln. Detta urartade till det gräsliga mordförsök, som på en maskerad i operahuset den 16 Mars 1792 utfördes mot honom. Gustaf III afled den 29 i samma månad. Konungamördaren, kapitenen Jacob Johan Ankarström, blef dömd att 3 dagar å rad först på serskilda ställen schavottera 2 timmar, sedan afstraffas med 5 par spö, samt derpå mista högra hand, halshuggas och steglas. Ankarström utstod äfven schavottering och spöslitning på Riddarhustorget den 19 April, på Hötorget den 20, på Nytorget den 21, och afrättades slutligen den 27.

Hertig Carl af Södermanland, Gustaf Adolfs farbror, öfvertog regeringen under minderårigheten. En sammansvärjning upptäcktes emot det dåvarande regeringssättet, för hvilken general Armfelt, Gustaf III:s fordne gunstling, stod i spetsen. En mängd personer voro deri invecklade. Armfelt dömdes såsom riksförrädare till evig landsflykt, sekreteraren Ehrenström och

öfverste Aminoff till lifstidsfängelse på Carlstens fästning, och en hoffröken hos prinsessan Sofia Albertina, Magdalena Rudenschöld, att på Riddarhustorget stå 1 timma i halsjern samt derefter till spinnhus på lifstid, hvilka straff äfven gingo i fullbordan. Vid fyllda 18 år, den 1 November 1796, mottog Gustaf Adolf riksstyrelsen. Hvad konungen vann genom rättvisa, förlorade han genom sin orubbliga egensinnighet, synnerligast i fråga om Napoleon. Detta medförde äfven Pomerns förlust. Det olyckliga kriget med Ryssland 1808 tillkom nu och bidrog att öka det allmänna missnöjet. Genom en palatsrevolution den 13 Mars 1809 afsattes Gustaf Adolf, och hertig Carl förmåddes ännu en gång att i egenskap af riksföreståndare öfvertaga styrelsen. Klockan 1 om natten affördes f. d. konungen till Drottningholm, hvarifrån han ytterligare transporterades till Gripsholm. Den 1 Maj uppsade ständerne honom tro och lydnad, och sedan en ny regeringsform blifvit af dem antagen, uppsteg hertigen af Södermanland den 29 Juni samma år, under namn af Carl XIII, på svenska tronen. Som emedlertid riket genom kriget med Ryssland var hardt nära branten af sitt förderf, blef ingenting angelägnare än att sluta fred med denna makt, hvilket äfven skedde den 27 September, ehuru med uppoffring af Finland. Emedan konungen redan var till åren, skreds äfven till val af tronföljare, som föll på prins Christian August af Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg, hvilken såsom svensk kronprins antog namnet Carl August. Denne dog likväl några månader derefter hastigt af slag under en resa till Skåne, men ryktet spridde sig att det skulle varit af förgift, och man antydde till och med excellensen greve Fersen och hans syster, grefvinnan Piper, såsom anstiftare till mordet. Detta föranledde ett uppträde, i vederstygglighet jemförligt med nästan hvilket som häldst i franska revolutionen af 1789. Då kronprinsens lik den 30 Juni 1810 skulle införas till Stockholm, intog greve Fersen i egenskap af riksmarskalk sitt rum i sorgetåget. På Stora Nygatan anfölls dock hans vagn med stenkastning, så att han måste taga sin tillflykt till ett hus i hörnet af Gråmunkegränd. Generaladjutanten Silversparre, som ditkom, lofvade folket, för att lugna det, att han skulle insättas i arrest på rådhuset, till dess saken hann blifva lagligen undersökt, men på vägen dit anfölls Fersen å nyo och mördades utanför sjelfva rådhuset på det skändligaste sätt med slag af parapluier och käppar. Kläderne sletos derpå af hans kropp, och liket mishandlades ännu ytterligare, utan att den på Riddarhustorget uppstälde militären företog det minsta för att afböja detta ohyggliga våld. För mensklighetens heder återstår den önskan, att ett sådant kannibaliskt uppträde aldrig mer i Sverige måtte ega rum. Till Carl Augusts efterträdare valdes nu prinsen af Ponte-Corvo, hvilken under namn af Carl XIV Johan den 5 Februari

1818 uppsteg på svenska tronen. En genom fredens alla välsignelser gynnad regering har under ett fjerdedels århundrade helat de sår kriget slagit, och endast få olyckor, hvilka det icke stått i regentens makt att kunna afvända, hafva hemsökt hufvudstaden. Så utbröt, den 12 Juni 1822, en förskräcklig eldsvåda, den största som i mannaminne öfvergått Stockholm. En stor del af byggnaderne på Blasieholmen, den gamla Skeppsholmskyrkan samt till och med Skeppsholmsbron uppgingo i rök.

De sista mera betydande olyckor, som träffat detta samhälle, var då 1834 och 1853 koleran utbröt derstädes. Under de 2 månader den förstnämnde år rasade, var högsta antalet af döda 200 om dagen, men detta varade endast några få dagar, hvarefter den åter aftog, men borttryckte likväl, enligt mortalitetstabellerne, 3,665 personer. Andra gången åter härjade den i hufvudstaden mer än dubbelt så länge, men borttog dock icke mer än 2,867 personer, ett, i proportion till sjukdomens varaktighet, lyckligtvis betydligt ringare antal.

Tredje gången hemsökte den Stockholm på hösten förlidet år och medtog då, under loppet af några månader, 560 personer.

Stamfadren för den nya dynastien intog den 26 April 1844, såsom en värdig efterträdare till våra frejdade Carlar, sitt rum i deras grifhvalf. Den allmänna jäsning som genomgick Europa yppade sig väl äfven 1838 och 1848 genom några små oroligheter i hufvudstaden, hvilka med vapenmakt måste stillas, men vi vilja hoppas att under Oskar I:s milda och rättvisa spira inga sådana vidare måtte komma i fråga, utan Stockholm fortfara att uppblomstra lika kraftigt, som under hans store företrädares regering. Under hela den tidrymd dessa få blad upptagit, få vi tillägga, att icke mindre än 413 riksmöten till närvarande tid blifvit hållne i hufvudstaden, ehuru icke utrymmet tillåtit oss att i denna korta beskrifning vidröra mer än några af de viktigaste.

Hvad hufvudstadens yttre utseende beträffar, har det under seklernes lopp naturligtvis undergått en betydlig förändring. Hela den egentliga Staden, äfvensom Riddarholmen, var omgifven af murar och torn. Såsom ett minne från denna tid återstår ännu ett torn vid assistanskontoret, kalladt gamla rundeln, men lärer dock ej vara äldre än sedan Gustaf I. Kärnan i dessa fästningsverk utgjordes af det fasta slottet med tornet Tre kronor, och detta fäste var ytterligare skyddadt mot nordnorden genom den starkt befästade Helgeandsholmen. Här lågo yttre och inre norre port. Den förra, som var belägen vid bron åt Norrmalm, försvarades, utom genom sin vindbrygga, utaf 3 torn, ett större och 2 mindre, hvarigenom vägen gick; den inre deremot, vid bron till staden, endast af ett fast rundt torn, hvarutaf lemnigar ännu lära finnas under grunden af Lejonbacken. Söderport var först belägen vid Jerntorget, men då Staden utvidgades blef

den flyttad och stod omkring år 1500 vid den s. k. qvarndammen. Af det yttre tornet synas ännu lemningar i murarne vid jernvägen eller den fordna stadsgravnen. Christian Tyrann lät väl vid sitt intåg 1520 nedrifva så väl norr- som söderport, men under Gustaf I:s regering reste de sig åter ur gruset. 1581 förordnade Johan III att Stockholms fästningsverk skulle förbättras och åter uppbyggas, men i slutet af Carl XI:s regering nedrefs södra tornet och till murarnes rivande på begge sidor om söderport lemnade Carl XII sitt tillstånd. Hvad stadens bebyggande beträffar, skulle man med skäl kunna indela den i tre perioder, trähus-, palats- och stenhuserperioden. Den förstnämnde af dessa komme då ostridigt att omfatta hela medeltiden, ja, ända till år 1650, den andra blefve visserligen den kortaste, men också den mest lysande eller till år 1700, och den tredje derifrån till nuvarande tid.

Till de förfärliga eldsvådor, hvilka vi sett öfvergå hufvudstaden, bidrog mycket trähusen, som vanligen voro täckte med torf- eller näfvertak, och korsverkshusen, hvilka man vid uppkommande eldsvådor knappast vågade nalkas, emedan så snart något af timret var förtärtdt af lågorne ramlade stora stycken af husen och begrafde alla kringstående. Flera konungar sökte väl genom kloka mått och steg afvända de vådor, som genom dessa eldfarliga byggnadsmaterialier uppkommo, såsom Gustaf I år 1552, hvarom ofvanföre är nämndt. Att det emedlertid gick långsamt med uppförandet af stenhus, kan synas af Johan III:s förnyade påbud härom 1581. Gustaf Adolf utfärdade 1630 och 1638 öppna bref i samma ändamål, liksom drottning Christina 1649 om stadens reglering, men dessa förordningar rörde merändels staden inom broarne, icke malmarne, hvarföre vi äfven i det föregående sett de största eldsvådor öfvergå dem. Men var hufvudstadens utseende ända till drottning Christinas tid mindre inbjudande, så fick den härför ersättning i den följande eller palatsperioden, då sådane män som Wrangel, Bonde, Rosenhane, Königsmark, De la Gardie, Oxenstjerna m. fl. förmedelst de i trettioåriga kriget samlade skatter uppförde hus, hvilka stolt kunde mäta sig med regerande furstars boningar i fremmande länder. Det måste verkligen varit en herrlig syn att i drottning Christinas tid skåda denna nordiska hufvudstad. Storkyrkan, Jacobs och Clara kyrkor prunkade då, liksom Riddarholmens, med spetsiga torn, hvilka sträckte sina spiror mot himlen; en mängd småtorn omgäfvö då ännu staden; De la Gardieska palatset, sedermera dramatiska theatern, och det Bondeska, nuvarande rådhuset, utbredde sina pelargångar eller höjde sina orientaliska domer och turkiska minareter; det nybyggda Riddarhuset och en mängd äreportar, hvilka ofta qvarstodo i flere år, uppvisade med stolthet sin massa af statyer; och öfver allt detta reste sig konungaborgen, utur hvars mitt

tornet Tre kronor, lik en krönt jette, höjde sig. Men var detta ett praktfullt skådespel, hvars like få utländska städer kunna uppvisa, så är det nuvarande Stockholm, om ej så storartadt, icke mindre intagande. Den herrliga natur, som omger denna hufvudstad, med sina sjöar omvexlande med skogbeväxta höjder, förblifver alltid densamma; den mängd af murkna träkojor, hvilka fordom trängdes med palatserne, hafva lemnat rum för massor af ljusa, rymliga stenhus; och det slott, som tronar öfver hufvudstaden, skall alltid genom renheten och smakfullheten af sina proportioner förblifva ett af de skönaste i Europa.

Märkliga Byggnader.

Kyrkor. I staden inom broarne:

1. *S:t Nicolai* eller *Storkyrkan* är, såsom vi af det föregående sett, grundlagd af Birger Jarl omkring år 1260. Hwad

Storkyrkan.

dess namn angår, äro många traditioner härom gängse. Somliga häfdatecknare tro att den uppkallats efter alla katolske sjöfarandes patron, *S:t Nicolaus*, andra att den fått sitt namn af en påflig nuntius, vid namn *Nicolaus*, som sedan sjelf blef påfve under namn af *Adrian IV*, eller af erkebiskopen *Nicolaus Hvit*, som skall varit när-

varande vid dess invigning. Men huru lätt kan icke hända, att någon af de påfvar, som vid denna tid beherrskade kristenheten,

gifvit kyrkan sitt namn. Af historien känna vi, att vid den tidpunkt, då man kan antaga att kyrkan först blifvit fullbordad, icke mindre än tvenne påfvar med detta namn regerat, Nicolaus III från 1277 till 1280, och Nicolaus IV, död 1292. Antäger man då Grundels uppgift, att kyrkan ej blifvit invigd förrän år 1306, så vinner den förmodan mycken trovärdighet, att kyrkan blifvit uppkallad till minne utaf någon af desse. Ånda till Gustaf I:s tid bar den namnet bykyrkan, och att den, sedan dess, blifvit kallad Storkyrkan, är lätt begripligt, då man besinnar, att före Johan III:s regering det icke, utom denna, fanns annat än klosterkyrkor i hufvudstaden. Gustaf I lät 1548 eller, efter andra historieskrifvare, 1555 aftaga 15 alnar af choret för att utvidga slottsgrafven och vägen till slottet, så att grunden till detta chor nu befinner sig under gatan, men kyrkan tillökades deremot till samma bredd, som den nu innehar. 1567 och 1595 slog åskan ned i kyrkan och sednare gången på 3 ställen, men förorsakade lyckligtvis ej någon synnerlig skada. Storkyrkan undergick 1736 en fullständig reparation eller rättare ombyggnad, hvarmed ej slutades förr än 1743. Förstnämnde år nedtogs det gamla, spetsiga tornet, hvarmed den hittills varit prydd, dess i trenne afsatser brutna tak förändrades till det platta, som nu förefinnes, och de småtorn, som omgäfvö kyrkan och hvarmed hvarje sträfpelare slutades, borttogos. Det var vid denna tidpunkt façaden utåt slottsbacken efter stadsarkitekten Carlbergs ritning utfördes, och hvilken icke har något annat emot sig, än att den är uti italiensk stil, då kyrkan för öfrigt är byggd i göthisk, och den således alldeles icke passar dit. Det nuvarande tornet, som fullbordades 1742, skall hafva en höjd af 154 alnar, till globen räknadt. Ytterligare reparationer undergick kyrkan 1783 och 1825. Om den inre praktken deraf under katholska tiden kan man göra sig en föreställning, då man får veta att den innehållit icke mindre än 27 serskilda kapeller och altaren, hvilka af enskilda eller korporationer "till deras sjäларыkt" derstädes blifvit inrättade, och hvartill anslagits en mängd donationer i hus, jord och penningar. Bland märkliga händelser, som timat inom dessa helgade murar, må, utom de här ofvan anförde, nämnas att gudstjensten här hölls första gången i Stockholm på svenska år 1525, att den förste lutherske erkebiskop, Laurentius Petri, valdes härstädes midsommardagen 1531, att klämtningen klockan 10 f. m. och 4 e. m., för att uppmana alla kristne till en kort bön, tog sin början den 4 Mars 1672, att sedan Carl XII:s död alla kongliga kröningar här försiggått, af hvilka många förut egt rum i Upsala, samt i sednare tider en förmälning, H. K. H. Kronprinsens, den 19 Juni 1850. En mängd saker tilldraga sig ännu i dag uti det inre af denna kyrka ovilkorligt åskådarens uppmärksamhet, hvaribland i första rummet må anföras den praktfulla altartaflan i form af ett skåp

med dörrar, och hvilken helt och hållet består af guld, silfver, elfenben och ebbeholtz. Den föreställer dels i en mängd silfverbasreliefer, dels i fristående figurer af samma metall, Christi födelse, lidande och uppståndelse, samt är 1654 skänkt till kyrkan af riksrådet friherre Adler Salvius, som skall hafva låtit förfärdiga den i Augsburg och derföre betalt 80,000 riksdaler, en oerhörd summa vid denna tidpunkt. Orgelverket, som invigdes år 1796, har 66 stämmor, skall vara det största i riket, och den förgyllda silfverljuskrona, som sitter i choret och hvilken skall väga icke mindre än 78 skålpund, är en skänk af Ebba Brahe till minne af att hon här 1618 blef vigd med fältherren grefve Jacob De la Gardie. Tvenne kolossala målningar af Ehrenstrahl pryda norra och södra väggarna af kyrkan på båda sidor om altaret. Den mindre, Christi nedtagande af korset, är 25 fot hög och 40 fot bred, den andra deremot, föreställande yttersta domen, 36 fot hög och 25 fot bred. De kungliga stolarne, uppvid choret på hvardera sidan om stora gången, öfverallt förgyllde och öfverst prydde med en stor konglig krona, äro 1694 i rikt bildsnideri förfärdigade efter grefve Nicodemus Tessins ritning. Bland de antiqviteter, som förvaras i denna kyrka, förtjenar i första rummet att nämnas St Görans kolossala bild till häst, hvilken Sten Sture den äldre 1488 lät förfärdiga till minne af sin seger öfver ryssarne vid Wiborg. Den är nu flyttad till södra kyrkdörren, men stod fordom öfverst i choret och hade sitt eget altare. Äldst, ehuru intagande minsta rummet, är utan tvifvel Olof den heliges stormhatt och sporrar, hvilka Erik XIV under ett infall i Norrige lät borttaga från Nidarås och 1564 till ett segertecken upphänga på en pelare nära altaret. Ett märkligt prof så väl på medeltidens konstfärdighet som dess föreställning om huru lätt de förfärligaste synder kunde försonas, är utan tvifvel den sjuarmade ljusstaken, en afbildning af den uti tabernaklet i Jerusalem, och som 1317 blifvit förärad till kyrkan af konung Magnus Smek, såsom en försoningsgård för hans af honom i Nyköping ihjelhungrade bröder, hertigarne Erik och Waldemar, hvilka äfven båda begrafdes härstädes, ehuru hertig Eriks lik 1322 förflyttades till Upsala. Flera dyrbara monumenter äro i denna kyrka äfven upprättade, såsom öfver generalfältherren grefve Jakob Pontusson De la Gardie, riksmarskalken grefve J. G. Stenbock och fältmarskalken Reenskiöld, likasom öfver de ofvannämnde båda kyrkans välgörare, Adler Salvius och David Klöcker Ehrenstrahl, på hvars sednare epitaphium inskriptionen slutas med de prunkande orden: *famam habet orbis*. Äfven ser man på en pelare längst fram vid choret ett präktigt monument af svart marmor med fristående figurer af alabaster, öfver fältmarskalken, riksrådet m. m. Simon Grundel Helmsfelt, hvilken stupade i slaget vid Landskrona år 1677. Under loppet af år 1854 försågs kyrkan med en varmapparat.

